

WYKŁAD IX

O prawie morza

*(część przygotowana w oparciu o opracowanie,
którego autorem jest dr hab. Joanna Połatyńska)*

PRZEDMIOT ORAZ ŹRÓDŁA PRAWA MORZA

1. Prawo morza to gałąź prawa międzynarodowego publicznego, zajmująca się regulacją stref morskich i kompetencjami państw na tych strefach, a także jurysdykcją państw na obszarach morskich oraz regulacją statusu prawnego obszarów wyłączonych spod jurysdykcji państw.

2. Prawo morza należy odróżnić od prawa morskiego, które, jako część prawa wewnętrznego, reguluje kwestie dotyczące administracji strefami morskimi pod jurysdykcją państwa, portami, redami, połowami w wyłącznej strefie ekonomicznej, warunkami rejestracji statków, zatrudnieniem marynarzy itd.

3. Prawo morza pozostaje w dużej mierze prawem zwyczajowym. Pierwsza próba konwencyjnego uregulowania prawa morza w czterech Konwencjach Genewskich z 1958 roku nie spotkała się z szerokim przyjęciem. Przygotowana w 1982 roku pod auspicjami Narodów Zjednoczonych Konwencja o prawie morza (UNCLOS) w znacznej mierze kodyfikowała istniejące normy zwyczajowe (m.in. przepisy dotyczące morza terytorialnego, morza otwartego), ale również proponowała nowe rozwiązania (wyłączna strefa ekonomiczna, ochrona środowiska morskiego, dno mórz i oceanów).

W kwietniu 2019 roku stronami UNCLOS jest 168 państw.

WYZNACZANIE GRANIC OBSZARÓW MORSKICH

1. Regulacja uprawnień władczych państw na obszarach morskich opiera się na założeniu, że Ocean Światowy podzielony jest na strefy, a w każdej strefie uprawnienia państw są skonstruowane są odmiennie. Obszary morskie, pod względem prawnym, można podzielić na:

(a) Obszary wchodzące w skład terytorium państwa:

- (i) morskie wody wewnętrzne,
- (ii) morze terytorialne;

(b) Obszary znajdujące się poza terytorium państwa, na których państwo może wykonywać ograniczoną jurysdykcję (określone prawa suwerenne):

- (i) strefa przyległa,
- (ii) wyłączna strefa ekonomiczna,
- (iii) szelf kontynentalny;
- (c) Obszary znajdujące się poza terytorium państwa, nie podlegające jego jurysdykcji:
 - (i) morze otwarte,
 - (ii) dno mórz i oceanów.

2.1 Uzależnienie jurysdykcji państw w danej przestrzeni od tego, do jakiej kategorii zostanie ona zaliczona powoduje, że kluczowe znaczenie ma precyzyjne wyznaczenie granic stref morskich.

2.2 Granice stref morskich wyznacza się w oparciu o tzw. linie podstawowe. Linia podstawową jest linia najniższego stanu wody wzdłuż wybrzeża, oznaczona na mapach o dużej skali uznanych oficjalnie przez państwo nadbrzeżne (por. art. 5 UNCLOS).

2.3 W przypadkach, gdy linia brzegowa jest urozmaicona, państwo może wyznaczyć tzw. proste linie podstawowe. Przyjmuje się, że państwo może wyznaczyć proste linie podstawowe w przypadku występowania na jego wybrzeżu:

(i) ujścia rzek – jeśli rzeka wpada bezpośrednio do morza, linią podstawową stanowi linia prosta poprowadzona w poprzek ujścia rzeki między punktami wytyczającymi to ujście na jej brzegach przy najniższym stanie wody;

(ii) wyspy – jeśli są one położone w bliskości wybrzeża, wtedy można je objąć liniami podstawowymi (np. Lofoty).

Jeżeli wyspy leżą dalej od brzegu, mogą posiadać własne morze terytorialne oraz inne strefy morskie, o ile nadają się do zamieszkania lub nadają się do prowadzenia samodzielnej działalności gospodarczej (np. Jan Mayen).

Tzw. skały (tzn. małe wyspy które nie nadają się do zamieszkania przez ludzi oraz nie nadają się do prowadzenia samodzielnej działalności gospodarczej) mogą mieć wyłącznie własne morze terytorialne.

Osuchy (obszary położone w pobliżu wybrzeża, które są odsłaniane tylko podczas odpływu, czyli przy najniższym poziomie morza) nie wpływają na przebieg linii podstawowej i nie mają własnych obszarów morskich;

(iii) zatoki – jeżeli brzegi zatoki należą do jednego państwa, a odległość między punktami wyznaczającymi naturalne wejście do zatoki przy najniższym stanie wody nie przekracza 24 mil morskich, państwo nadbrzeżne może zamknąć zatokę za pomocą linii podstawowej. Granica 24 mil morskich nie dotyczy tzw. zatok historycznych, które mogą być szersze (np. Morze Białe, Zatoka Hudsona);

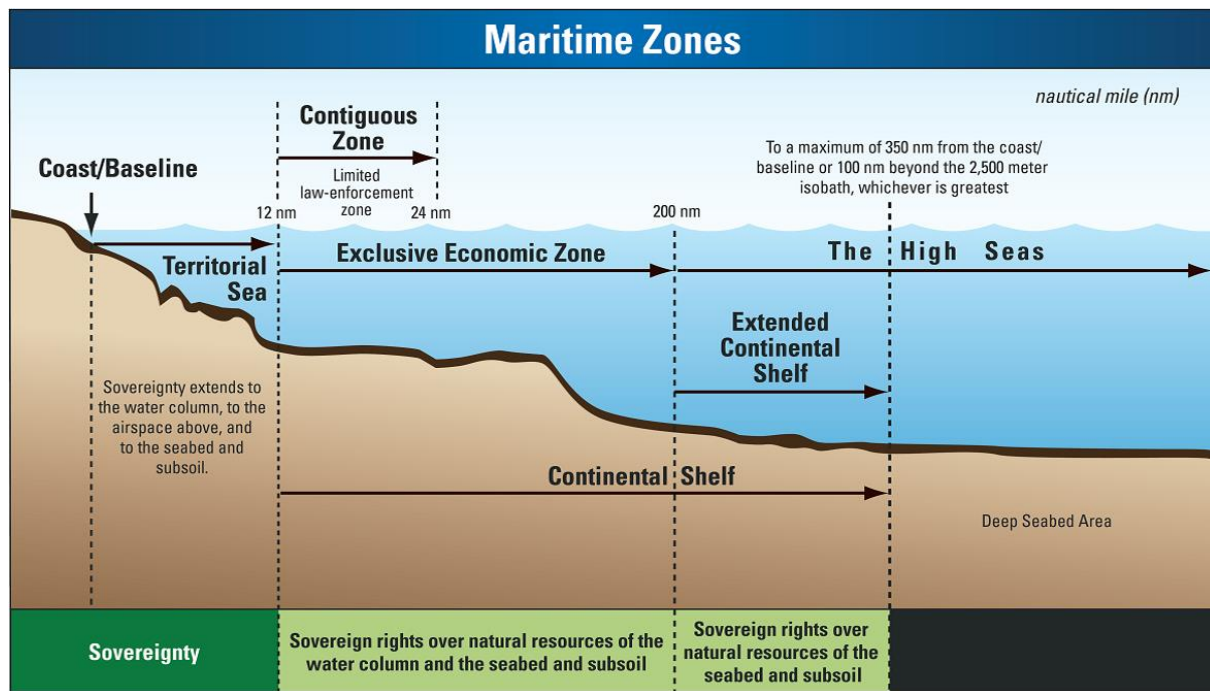
(iv) porty - za część wybrzeża uważa się wysunięte najdalej w morze stałe urządzenia portowe stanowiące integralną część systemu portowego (ale nie redy, które – co do zasady, należą do morza terytorialnego);

(v) kanały – można zamknąć kanał (tzn. zaliczyć go w całości do morskich wód wewnętrznych), ale jeżeli dotychczas przejście takim kanałem było otwarte dla statków innych państw, to należy je zapewnić (przejście tranzytowe);

(vi) cieśniny – w przeciwieństwie do kanałów, nie można zaliczyć cieśniny do wód wewnętrznych, jest to zawsze obszar morza terytorialnego państwa (państw) nadbrzeżnego. Wyjątek można „zamknąć” cieśninę między wyspą a lądem, jeśli istnieje możliwość żeglugi wokół wyspy;

(vii) morza archipelagowe – jest to szczególny przypadek morza ograniczonego wyspami państwa archipelagowego – w tym wypadku proste linie podstawowe wyznaczone są według zewnętrznych granic wysp wchodzących w skład archipelagu.

STATUS PRAWNY OBSZARÓW MORSKICH

(źródło: <https://mainelaw.maine.edu/faculty/south-china-sea-arbitration/maritime-zones/>)

Baseline (linia podstawowa); Territorial sea (morze terytorialne); Contiguous zone (strefa przyległa); Exclusive economic zone (wyłączna strefa ekonomiczna); Continental shelf (szelf kontynentalny); The High Seas (morze otwarte); Deep Seabed Area (dno mórz i oceanów).

1. Morskie wody wewnętrzne rozciągają się od rzeczywistego brzegu lądu do wytyczonych linii podstawowych i zaliczane są w całości do terytorium państwa nadbrzeżnego. W pasie morskich wód wewnętrznych państwo ma więc pełną jurysdykcję zarówno nad wodą, przestrzenią powietrzną, jak i dnem i podziemiem morskim. Państwo nadbrzeżne reguluje dostęp do swoich wód wewnętrznych obcych statków i okrętów, określa warunki ich przebywania na tych wodach, określa status portów. Może zamknąć morskie wody wewnętrzne bez podania powodów. Na morskich wodach wewnętrznych nie obowiązuje prawo nieszkodliwego przepływu. Jedynym ograniczeniem jurysdykcji państwa nadbrzeżnego nad morskimi wodami wewnętrznymi jest prawo przejścia tranzytowego szlakiem archipelagowym - jeżeli

przed wyznaczeniem granic morza archipelagowego istniał na tych wodach szlak żeglowny, to państwo archipelagowe ma obowiązek udostępnić ten szlak dla dalszej żeglugi i znośić wykorzystywanie go (ale wyłącznie wyznaczoną trasą).

2.1 Morze terytorialne państwa nadbrzeżnego rozciąga się maksymalnie do 12 mil morskich od linii podstawowej. Pas morza terytorialnego jest zaliczany do terytorium państwa, a co za tym idzie podlega suwerennej władzy państwa nadbrzeżnego (przestrzeń powietrzna nad morzem terytorialnym, samo morze, a także dno i podziemie morskie). Państwo nadbrzeżne reguluje zatem w swym ustawodawstwie wszystkie kwestie związane z uprawianiem żeglugi po morzu terytorialnym, z uwzględnieniem norm prawa międzynarodowego, które przyznają statkom i okrętom innych państw prawo nieszkodliwego przepływu przez morze terytorialne państwa nadbrzeżnego.

2.2 Zgodnie z ustalonym zwyczajem, przepływ jest nieszkodliwy, dopóki nie narusza pokoju, porządku publicznego lub bezpieczeństwa państwa nadbrzeżnego. Przepływ powinien być nieprzerwany i szybki, obejmować może jednak zatrzymanie się i zarzucenie kotwicy, ale tylko wówczas, gdy jest to związane ze zwyczajną żeglugą albo jest konieczne z powodu siły wyższej lub niebezpieczeństwa, albo w celu udzielenia pomocy ludziom, statkom morskim lub powietrznym, znajdującym się w niebezpieczeństwie lub krytycznym położeniu. Przepływ obcego statku uważa się za naruszający pokój, porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwa nadbrzeżnego, jeżeli statek podejmuje na morzu terytorialnym jakiegokolwiek z niżej wymienionych działań, polegających na:

- (i) groźbie użycia siły lub użyciu siły przeciwko suwerenności państwa nadbrzeżnego, jego terytorialnej integralności lub politycznej niezawisłości albo w jakikolwiek inny sposób naruszający zasady prawa międzynarodowego zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych;
- (ii) manewrach lub ćwiczeniach z użyciem broni jakiegokolwiek rodzaju;
- (iii) zbieraniu informacji na szkodę obronności lub bezpieczeństwa państwa nadbrzeżnego;
- (iv) propagandzie mającej na celu osłabienie obronności lub bezpieczeństwa państwa nadbrzeżnego;

- (v) czynnościach, w wyniku których następuje start, lądowanie lub przyjęcie na pokład jakiegokolwiek statku powietrznego;
- (vi) czynnościach, w wyniku których następuje start, lądowanie lub przyjęcie na pokład jakiegokolwiek urządzenia wojskowego;
- (vi) przyjmowaniu na pokład lub wydawaniu jakichkolwiek towarów lub walut albo przyjmowaniu bądź wysadzaniu ze statku jakichkolwiek osób z naruszeniem ustaw lub innych przepisów celnych, skarbowych, imigracyjnych lub sanitarnych państwa nadbrzeżnego;
- (vii) umyślnym i poważnym zanieczyszczeniu, sprzecznym z niniejszą konwencją;
- (viii) dokonywaniu jakichkolwiek połowów;
- (ix) prowadzeniu działalności badawczej lub obserwacji hydrograficznych;
- (xi) zakłócaniu funkcjonowania systemu łączności albo innych urządzeń lub instalacji państwa nadbrzeżnego;
- (xii) wszelkich innych działaniach niezwiązanych bezpośrednio z przepływem.

2.3 Państwo nadbrzeżne nie powinno przeszkadzać obcym statkom w wykonywaniu prawa nieszkodliwego przepływu przez morze terytorialne. W szczególności nie może nakładać opłat ani stosować przepisów dyskryminacyjnych. Może natomiast nakładać opłaty na obce statki przepływające przez morze terytorialne za konkretne usługi świadczone na rzecz tych statków (zarówno na obszarze morza terytorialnego jak i morskich wód wewnętrznych).

2.4 Z prawa nieszkodliwego przepływu, obok statków handlowych, niehandlowych i rządowych mogą korzystać również okręty wojenne i łodzie podwodne, jednakże pod warunkiem uprzedniego powiadomienia o tym fakcie właściwych władz państwa nadbrzeżnego. Ponadto łodzie podwodne mają obowiązek przepływania przez morze terytorialne na powierzchni i z podniesioną banderą.

2.5 Statki znajdujące się na morzu terytorialnym państwa nadbrzeżnego podlegają jego jurysdykcji administracyjnej, cywilnej i karnej. Oznacza to, że w praktyce pełnej jurysdykcji państwa nadbrzeżnego podlegają statki podnoszące jego banderę, a także nad statkami, które nie mają przynależności państwowej. Wobec statków obcych, w przypadku jurysdykcji karnej państwo nie powinno wykonywać jurysdykcji karnej na

pokładzie obcego statku przepływającego przez morze terytorialne, w celu aresztowania jakiejś osoby lub przeprowadzenia dochodzenia w związku z jakimkolwiek przestępstwem popełnionym na pokładzie tego statku podczas jego przepływu, z wyjątkiem następujących przypadków:

- (i) jeżeli skutki przestępstwa rozciągają się na państwo nadbrzeżne;
- (ii) jeżeli przestępstwo jest tego rodzaju, że zakłóca spokój kraju lub porządek publiczny na morzu terytorialnym;
- (iii) jeżeli kapitan statku, przedstawiciel dyplomatyczny lub urzędnik konsularny państwa bandery statku zwraca się do miejscowych organów z prośbą o pomoc;
- (iv) jeżeli podjęcie takich działań jest konieczne do zwalczania nielegalnego handlu narkotykami lub substancjami psychotropowymi.

W zakresie **jurysdykcji cywilnej** państwo nadbrzeżne nie powinno zatrzymywać obcego statku przepływającego przez morze terytorialne ani zmieniać jego kursu w celu wykonania jurysdykcji cywilnej wobec osoby znajdującej się na pokładzie statku.

3. Zewnętrzna granica morza terytorialnego stanowi zewnętrzną granicę morskiego terytorium państwa. Poza tą granicą leży strefa przyległa, pas wód rozciągający się do 24 mil morskich od linii podstawowej. W strefie przyległej państwo nadbrzeżne może wykonywać kontrolę konieczną do:

- (i) zapobiegania naruszaniu jego ustaw i innych przepisów celnych, skarbowych, imigracyjnych lub sanitarnych na jego terytorium lub morzu terytorialnym;
- (ii) karania naruszeń takich ustaw i innych przepisów, dokonanych na jego terytorium lub morzu terytorialnym.

4.1 Wyłączna strefa ekonomiczna (WSE) jest to obszar znajdujący się poza granicami morza terytorialnego i przylegający do tego morza, który podlega specjalnemu reżimowi, zgodnie z którym prawa i jurysdykcja państwa nadbrzeżnego oraz prawa i wolności innych państw regulowane są przez prawo międzynarodowe.

4.2 WSE rozciąga się maksymalnie do 200 mil morskich od linii podstawowej. WSE, podobnie jak strefa przyległa, nie obejmuje dna i podziemia morskiego pod strefą, ani przestrzeni powietrznej ponad nią.

4.3 Na obszarze WSE państwu nadbrzeżnemu przysługują:

- (i) suwerenne prawa w celu badania, eksploatacji i ochrony zasobów naturalnych, zarówno żywych, jak i nieożywionych;
- (ii) jurysdykcję w odniesieniu do budowania i wykorzystywania sztucznych wysp, instalacji i konstrukcji, prowadzenia badań naukowych morza oraz ochrony i zachowania środowiska morskiego.

4.4 Wszystkie państwa, zarówno nadbrzeżne, jak i śródlądowe, korzystają w wyłącznej strefie ekonomicznej z wolności żeglugi i przelotu, układania podmorskich kabli i rurociągów oraz innych, zgodnych z prawem międzynarodowym, sposobów korzystania z morza, jakie wiążą się z tymi wolnościami w związku z używaniem statków morskich i powietrznych oraz podmorskich kabli i rurociągów. W przypadku wykonywania prawa układania podmorskich kabli i rurociągów państwo prawo to wykonujące musi jednak ustalić przebieg instalacji z państwem nadbrzeżnym w taki sposób, by nie naruszać praw państwa do korzystania ze swojej WSE.

5.1 Szelf kontynentalny państwa nadbrzeżnego obejmuje dno morskie i podziemie obszarów podmorskich, które rozciągają się poza jego morzem terytorialnym na całej długości naturalnego przedłużenia jego terytorium lądowego aż do zewnętrznej krawędzi obrzeża kontynentalnego albo na odległość 200 mil morskich od linii podstawowych, od których mierzy się szerokość morza terytorialnego, jeżeli zewnętrzna krawędź obrzeża kontynentalnego nie sięga do tej odległości. Granice szelfu kontynentalnego wyznaczone są zgodnie z zasadami zawartymi w art. 76 ust. 4-6 UNCLOS.

Jako podstawową Konwencja wskazuje granicę 200 mil morskich od linii podstawowej, jednakże jeśli obrzeże kontynentalne rozciąga się poza tę granicę, możliwe jest przesunięcie zewnętrznej granicy szelfu kontynentalnego do linii znajdującej się albo w odległości nieprzekraczającej 350 mil morskich od linii podstawowej, albo w odległości nieprzekraczającej 100 mil morskich od izobaty 2.500 metrów. Na obszarach, gdzie występują podmorskie wzniesienia będące naturalnymi składnikami obrzeża kontynentalnego (np. płaskowyże, progi, wierzchołki, ławice i odnogi) możliwe jest

dalsze przesunięcie granic szelfu (poza linię 350 mil morskich), jednakże wymaga to zgody Komisji Granic Szelfu Kontynentalnego.

5.2 Państwo nadbrzeżne wykonuje suwerenne prawa w odniesieniu do szelfu kontynentalnego w celu jego badania i eksploatacji jego zasobów naturalnych. Prawa te są wyłączne w tym znaczeniu, że jeżeli państwo nadbrzeżne nie prowadzi badań szelfu kontynentalnego ani nie eksploatuje jego zasobów naturalnych, nikt nie może podejmować takich działań bez wyraźnej zgody państwa nadbrzeżnego. Prawa te nie są więc uzależnione od rzeczywistego lub formalnego zawładnięcia ani od jakiegokolwiek wyraźnego oświadczenia na ten temat.

Podkreślić należy, że prawa państwa nadbrzeżnego w odniesieniu do szelfu kontynentalnego nie wpływają na status prawny wód pokrywających szelf ani przestrzeni powietrznej ponad tymi wodami (w zależności od odległości od linii podstawowej, wody pokrywające szelf kontynentalny będą albo wyłączną strefą ekonomiczną, albo morzem otwartym).

Wykonywanie wyłącznych praw państwa nadbrzeżnego do szelfu kontynentalnego nie może naruszać ani powodować nieuzasadnionego zakłócenia żeglugi oraz praw i wolności innych państw, w szczególności prawa układania kabli i rurociągów podmorskich (wytyczenie trasy dla układania takich rurociągów na szelfie kontynentalnym wymaga jednak zgody państwa nadbrzeżnego). Również państwu nadbrzeżnemu przysługuje wyłączne prawo do wyrażania zgody i regulowania wierceń na szelfie kontynentalnym, niezależnie od ich celu.

6.1 Wszystkie części Oceanu Światowego, które nie należą ani do wyłącznej strefy ekonomicznej, morza terytorialnego, ani do wód wewnętrznych państwa, ani też do wód archipelagowych państwa archipelagowego stanowią morze otwarte.

6.2 Morze otwarte jest dostępne dla wszystkich państw, zarówno nadbrzeżnych jak i śródlądowych.

6.3 Morze otwarte może być wykorzystywane wyłącznie do celów pokojowych.

6.4 Korzystanie z morza otwartego oparte jest na przysługującej wszystkim państwom tzw. wolności mórz, która obejmuje:

- (i) wolność żeglugi,
- (ii) wolność przelotu,
- (iii) wolność układania podmorskich kabli i rurociągów,
- (iv) wolność budowania sztucznych wysp oraz innych instalacji,
- (v) wolność łowienia,
- (vi) wolność badań naukowych.

6.5 Morze otwarte wolne jest od jurysdykcji któregośkolwiek państwa, co oznacza, że żadne państwo nie może w sposób ważny zgłaszać roszczeń do poddania swej suwerenności jakiegokolwiek części morza otwartego. Nie oznacza to jednak, że państwo nie może wykonywać na tym obszarze żadnych przejawów jurysdykcji.

6.5.1 W szczególności państwo sprawuje jurysdykcję nad statkami własnej bandery. Co do zasady statki pływają pod banderą tylko jednego państwa i podlegają jego wyłącznej jurysdykcji (karnej, cywilnej i administracyjnej). Statek nie może zmieniać swojej bandery podczas podróży lub postoju w porcie, poza przypadkami rzeczywistego przeniesienia własności lub zmiany rejestracji. Statek, który pływa pod banderami dwóch lub więcej państw, których używa według własnego uznania, nie może wobec jakiegokolwiek innego państwa powoływać się na żadną z tych przynależności i może być traktowany na równi ze statkiem nieposiadającym żadnej przynależności państwowej.

6.5.2 Odrębną kategorię jednostek pływających stanowią okręty wojenne, które na morzu pełnym korzystają z pełnego immunitetu jurysdykcyjnego wobec każdego państwa innego niż państwo bandery. Z podobnego immunitetu korzystają również statki będące własnością państwa lub przez nie eksploatowane, a używane wyłącznie do służby rządowej niehandlowej (niehandlowe statki rządowe).

6.5.3 W określonych prawem międzynarodowym przypadkach państwo może wykonywać jurysdykcję również wobec statków niepodnoszących jego bandery. Każde

państwo może sprawować swoją jurysdykcję w odniesieniu do statków, które na morzu pełnym popełniają jedno z czterech przestępstw (tzw. jurysdykcja uniwersalna):

- (i) handel niewolnikami,
- (ii) handel narkotykami i substancjami psychotropowymi,
- (iii) piractwo,
- (iv) nadawanie nielegalnych audycji z morza otwartego.

6.5.4 Na morzu otwartym przysługuje państwu również prawo wizyty (zatrzymania) i rewizji każdego statku innego, niż statek korzystający z pełnego immunitetu, o ile istnieje uzasadnione podejrzenie, że:

- (i) statek zajmuje się piractwem,
- (ii) statek zajmuje się handlem niewolnikami,
- (iii) statek zajmuje się nadawaniem nielegalnych audycji,
- (iv) że statek nie posiada przynależności państwowej,
- (v) że statek, chociaż podnosi obcą banderę lub odmawia pokazania swojej bandery, posiada w rzeczywistości tę samą przynależność państwową co okręt wojenny wykonujący prawo wizyty.

Prawo wizyty-rewizji wykonuje zawsze okręt wojenny lub wojskowy statek powietrzny. Te same jednostki mogą wykonywać prawo pościgu na morzu otwartym.

6.5.5 Zgodnie z prawem międzynarodowym, można wszcząć pościg za obcym statkiem, jeżeli właściwe władze państwa nadbrzeżnego mają dostateczne podstawy, aby podejrzewać, że statek ten naruszył ustawy i inne przepisy prawne tego państwa. Pościg musi się rozpocząć, gdy obcy statek lub jedna z jego łodzi znajduje się na wodach wewnętrznych, na wodach archipelagowych, morzu terytorialnym lub w strefie przyległej państwa ścigającego i może być kontynuowany poza morzem terytorialnym lub strefą przyległą, pod warunkiem że pościg nie został przerwany.

W każdym przypadku prawo pościgu ustaje z chwilą wejścia ściganego statku na morze terytorialne własnego państwa lub państwa trzeciego.

6.5.6 Szczególnym przypadkiem wykonywania jurysdykcji na morzu otwartym jest kompetencja państwa do sądenia osób winnych zderzeniu lub innemu wypadkowi w żegludze. W przypadku zderzenia dotyczącego statku na morzu pełnym, powodującego

odpowiedzialność karną lub dyscyplinarną kapitana lub każdej innej osoby zatrudnionej na statku, postępowanie karne lub dyscyplinarne przeciwko takiej osobie może być wszczęte wyłącznie przed władzami sądowymi lub administracyjnymi państwa bandery albo państwa, którego obywatelstwo posiada ta osoba. Żadne inne władze, poza władzami państwa bandery, nie mogą zarządzić zajęcia ani zatrzymania statku, nawet dla celów dochodzenia

7.1 Dno mórz i oceanów nosi miano Obszaru i, wraz ze swoimi zasobami, stanowi wspólne dziedzictwo ludzkości.

7.2 Status ten oznacza, że żadne państwo nie może zgłaszać roszczeń ani wykonywać suwerenności lub suwerennych praw nad jakąkolwiek częścią Obszaru lub jego zasobów ani też żadne państwo lub osoba fizyczna albo prawna nie może zawłaszczyć jakiegokolwiek jego części, bowiem wszelkie prawa do zasobów Obszaru przysługują ludzkości jako całości, w której imieniu działa Organizacja Dna Morskiego.

7.3 Obszar jest dostępny dla wszystkich państw, zarówno nadbrzeżnych, jak i śródlądowych, dla wykorzystania wyłącznie w celach pokojowych. Status wspólnego dziedzictwa ludzkości (ani jakakolwiek działalność podejmowana w Obszarze) nie wpływa jednak na status wód nad dnem mórz i oceanów, które stanowią morze otwarte.